CHILDHOOD AND TRAUMA IN COMMUNISM - FROM DOCUMENT TO FICTION: "OUR DAILY LIFE", BY SANDA GOLOPENȚIA, AND "GOOD NIGHT, CHILDREN!", BY RADU PAVEL GHEO

Iudit Călinescu
Lecturer, PhD, University of Szeged, Institute of the Romanian language, Bucharest

Abstract: This research proposes an analysis of childhood in communism, in two books that address this theme, "Good night, children!", by Radu Pavel Gheo, and "Our daily life", by Sanda Golopenția. The first is a work of fiction, a novel, and the second is based on documents from the Security archive, that are real, historical facts, that trigger the author's memories of her childhood. Although the books differ in general theme and style, they can be united by a basic idea, enunciated by both authors: beyond historical time, beyond concrete space, beyond the traumas of a social or political context, childhood represents that ideal, special place and time, in which everyone finds themselves, where they could overcome trauma. In both books, childhood is depicted from two points of view, that of the ideal childhood and that of the childhood traversed by a trauma, both filtered through the author's experiences. Sanda Golopenția recalls a childhood in Bucharest in the 1950s, at the beginning of Romanian communism, a gloomy world, full of shortages, but which the presence of parents illuminates, transforms, offering the child moments of delight and joy, in which the reader from any era can identify himself, therefore, a childhood taken towards universality. On the other hand, in the fictional world of Radu Pavel Gheo's novel, we find concrete descriptions of the communist universe of the 1980s, in the border area of Banat, as if the author wants to create an authentic map of the real atmosphere of those times and places, and on this background, the village of Teica, the only one that does not exist in reality, becomes a universal symbol of a happy childhood.

Keywords: childhood, communism, trauma, reality and fiction, memory and recall.

Această lucrare își propune să analizeze aspecte legate de percepția și descrierea copilăriei dintr-o anumită perioadă istorică, epoca comunismului în România, copilăria fiind văzută ca o experiențialitate a autorilor, trecută prin filtrul traumei, pentru a deveni eliberatoare și purificatoare. Punctul de plecare poate fi chiar explicația dată de Radu Pavel Gheo, legată de scopul scrierii acestui roman, acesta, într-un interviu despre romanul său, *Noapte bună, copii!*, afirmând că: „scopul meu a fost să descriu, într-o bucată din carte, copilăria […] Atunci când scrii sau citești despre copilărie, epoca în care ai trăit sau în care trăiesc personajele din carte este mai puțin importantă. Pretențios spus, există niște coordonate comune ale copilăriei, copilul universal, dar dincolo de asta, fie că citești *Amintirile* lui Ion Creangă, fie că citești acum Băjenaru, *Cișmigiu et Comp.,* care e plasat în interbelic și în București, o perioadă și un loc pe care eu nu le cunosc aproape deloc, fie că citești *Medelenii*, citești despre copilărie și, cumva, recunoști lucrurile respective sau retrăiești epoca, sau te trimite iarăși în cea mai frumoasă perioadă pe care o trăiești în viață.”[1].

Deși, pentru Sanda Golopenția, copilăria este asociată cu pierderea tatălui, cu o perioadă traumatizantă a vieții sale, atunci când intervine cu explicații pe marginea notelor de supraveghere și de informare ale Securității, evenimentele descrise de urmăritori declanșează rememorarea unor momente unice în viață, multe aruncate undeva, în uitare, din cauza

[1] George Onofrei, „Interviu cu Radu Pavel Gheo, laureat al Premiului Național de Proză «Ziarul de Iași»: “Sunt un om cu frica de lege destul de bine implantată”, în „Suplimentul de Cultură”, Nr. 316, 28-05-2011, www.suplimentuldecultura.ro/numar/316/, accesat în 24.11.2024.

traumei prin care a trecut, dar care revin acum cu tot farmecul unor locuri, oameni, fapte: „Din teii de pe strada Dr. Lister, care mirosea ca un ceainic uriaș în fiecare primăvară, fratele meu și cu mine culegeam cu seriozitate partea *noastră*. […] Pe stradă trecea dimineţile un vânzător de iaurt. […] Iaurtul se vindea în borcănele albastre din porțelan cu capace de aluminiu, le luam de pe tablaua întesată și reveneam cu prada răcoroasă în mâini, în timp ce negustorul intona convins și grav ”iauuuuuurt... ia-urt proaspăt” alungând stins silabele pe măsură ce se pierdea înspre Dr. Clunet.”[2]. Copilăria devine astfel, și la Sanda Golopenția, un loc unic, dincolo de timp și spațiu, pe care îl va purta mereu undeva, într-un colț al sufletului: „Un asemenea borcan mi s-a părut că ar trebui să facă parte din zestre mea de emigrant, îl am în preajmă, aici la Providence, Rhode Island, după atâta amar de ani”[3].

Maurice Halbwachs vorbește, în *Memoria colectivă*, despre faptul că, pentru un copil, lumea nu va fi niciodată lipsită de ființe umane, care pot avea influențe pozitive sau negative asupra copilului, la fel cum există momente, în copilărie, care pot transforma universului său definitiv, silindu-l, înainte de vreme, să devină adult[4]. Astfel, percepția copilului asupra lumii se schimbă definitiv, acesta intrând, mai repede decât trebuia, în lumea adulților[5]. Un eveniment traumatic petrecut în copilărie sau adolescență, așa cum apare și în volumele discutate în această lucrare, poate astfel schimba definitiv destinul copilului afectat de acesta. El se maturizează mai repede, începe să vadă viața cu alți ochi, printr-o lentilă mai apropiată de lumea adulților decât de vârsta sa.

Însă evenimentul traumatic nu trece în uitare, nici pentru Sanda Golopenția, nici pentru personajele fictive ale romanului lui Gheo. El rămâne ancorat în memoria lor, datorită faptului că multe evenimente ulterioare din viața lor le vor aminti constant de acesta. În cazul Sandei Golopenția este vorba, în primul rând, de citirea documentelor din arhiva Securității, iar pentru personajele din romanul lui Gheo, o oglindă permanentă a traumei o reprezintă, de exemplu, destinele tragice ale Cristinei și al lui Leo. Revenim aici la memoria colectivă despre care vorbește Halbwachs, care susține că omul, fiind o ființă socială, își va ancora memoria, în permanență, de celelalte persoane cu care intră în contact, de evenimentele istorice și sociale care se petrec în decursul vieții sale, astfel încât memoria sa individuală este mereu influențată de cea socială, colectivă[6].

Paul Ricoeur face o diferență clară între memorie și amintiri: „Memoria este la singular, în calitatea ei de capacitate și de efectuare, amintirile sunt la plural, avem *nişte* amintiri”[7]. Astfel, memoria este importantă pentru că, cu ajutorul ei, individul își poate păstra amintirile. Ricoeur face, în continuare, distincția între memorare și rememorare, ambele având la bază memoria, afirmând că: „În cazul rememorării accentul este pus pe reîntoarcerea, în conștiința trează, a unui eveniment recunoscut a fi avut loc înaintea momentului când acesta declară a-l fi resimțit, perceput, învățat. Marca temporală a ceea ce a avut loc înainte constituie astfel trăsătura distinctivă a rememorării”[8]. Rememorarea înseamnă, astfel, întoarcerea spre trecut, spre un eveniment încheiat. În schimb, memorarea unor evenimente se îndreaptă spre viitor, oferindu-i individului posibilitatea de a aduce mai repede în prezent informațiile dobândite. Ambele fac omul să-și amintească mai ușor evenimentele[9]. Și Sanda Golopenția, și personajele romanului lui Gheo memorează anumite aspecte ale evenimentului traumatic pe care, cu ajutorul rememorării declanșate de

[2] Sanda Golopenţia, *Viaţa noastră cea de toate zilele*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2009, p. 32-33.
[3] Ibidem, p. 33.
[4] Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, Iași, Editura Institutul European, 2007, p. 70-71.
[5] Ibidem, p.70.
[6] Ibidem, p. 65.
[7] Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 39.
[8] Ibidem, p. 77.
[9] Ibidem.

documente, oameni, locuri, și-l amintesc apoi, cu ușurință. În acest fel ei reușesc să treacă peste ceea ce Ricoeur numea „memorie împiedicată”[10], reușind să depășească, într-un fel, trauma din trecut, prin rememorarea acesteia în prezent și, astfel, cicatrizarea ei. Ricoeur consideră că „memoria împiedicată” este „*rănită*, chiar *bolnavă*. O dovedesc expresii curente ca traumatism, rană, cicatrice, etc.”[11]. Personajele din romanul lui Gheo, dar și Sanda Golopenția, ca și naraor al propriei istorii, reușesc cumva să treacă peste șocul traumatic prin rememorare și acceptare a traumei în viața de zi cu zi, eliberându-se de aceasta, în același timp.

Cele două cărți discutate în lucrarea de față - Radu Pavel Gheo, *Noapte bună, copii!* și Sanda Golopenția, *Viața noastră cea de toate zilele* - deși diferă ca tematică generală și ca stil (prima este o carte de ficțiune, un roman, iar a doua are la bază documentele din arhiva Securității, deci fapte reale, istorice, care declanșează rememorările autoarei despre perioada copilăriei sale), pot fi unite printr-o idee de bază, enunțată, într-un fel sau altul, de ambii autori: dincolo de timpul istoric, dincolo de spațiul concret, dincolo de traumele unui context social, politic, copilăria reprezintă acel loc și timp ideal, special, în care fiecare se regăsește, care poate învinge traumele, un timp și un spațiu la care ne putem întoarce întotdeauna.

Pentru a demonstra această idee am ales două cărți care zugrăvesc copilăria comunistă în două perioade distincte: *Viața noastră cea de toate zilele*, a Sandei Golopenția, prezintă copilăria din primii ani ai comunismului (1948-1950), iar romanul lui Radu Pavel Gheo, *Noapte bună, copii!*, descrie copilăria din perioada comunistă târzie (1978, 1983, 1986). În ambele cărți, deși sub forme diferite (în prima, prin rememorare directă a amintirilor declanșate de documentele din arhiva Securității, iar în a doua, prin ficționalizarea unor amintiri, mai mult sau mai puțin reale, din viața scriitorului sau prin inventarea unor evenimente), copilăria are două valențe: este un loc și un timp al fericirii, al purității, al naivității, o copilărie idealizată la care autorii se reîntorc cu melancolie și dor, dar este și un loc și un timp al tristeții, al durerii provocate de o experiență traumatizantă, care le va afecta viețile în viitor.

Pentru Sanda Golopenția, acest moment înseamnă data de 16 ianuarie 1949: momentul dispariției tatălui ei. După cum afirmă și Liliana Alexandrescu, într-o recenzie a volumului, „cartea de față își propune să reconstituie, cu respirația ei imediată, "viața de toate zilele" a unei familii: bunică, mamă, frate, soră, în România postbelică, în ultimele luni înainte de arestarea tatălui. Anton Golopenția a fost ridicat de "doi prieteni", de la Biblioteca Academiei unde se ducea zilnic să citească, în 16 ianuarie 1949. Pur și simplu nu s-a mai întors acasă. Șters de pe fața pământului.”[12]. Este un eveniment traumatic, brusc, de neînțeles pentru familie, mai ales pentru fetița de zece ani: „Noi nu știm nimic, ne e luat, dispare, cu servietă, cu palton.”[13]. În schimb, în copilăria ficționalizată, descrisă de Radu Pavel Gheo, trauma intervine mai târziu, spre adolescență, în urma încercării nereușite de trecere frauduloasă a frontierei la sârbi, de către Marius, Cristina și Leo, trei dintre personajele romanului, experiență care va marca definitiv viața personajelor, ducând chiar spre un destin tragic: violul Cristinei o duce înspre pornografie, în America, iar de acolo, înspre moarte. Nici Marius nu va uita niciodată acel moment întunecat, care îl va marca pentru totdeauna: „Amintirea nopții aceleia s-a înstăpânit în mintea lui Marius aproape secundă cu secundă”[14].

---

[10] Ibidem, p. 90.
[11] Ibidem.
[12] Liliana Alexandrescu, Pe urmele tatălui - Recenzia cărții "Viața noastră cea de toate zilele" de Sanda Golopenția, în Memoria.ro – „Mărturii”, 2010, https://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/inceputul_comunismului/pe_urmele_tatalui_-_recenzia_cartii__quote_viata_noastra_cea_de_toate_zilele_quote__de_sanda_golopentia/2068/, accesat în 24.11.2024.
[13] Sanda Golopenția, op. cit., p. 286.
[14] Radu Pavel Gheo, *Noapte bună, copii!*, Iași, Editura Polirom, 2017, p. 153.

Cartea Sandei Golopenția reprezintă „o restituire de excepție, în care documentul și memorialistica se îmbină, mărindu-și reciproc puterea de comunicare, prin contrastul registrelor”[15], afirmă Smaranda Vultur, într-o recenzie a volumului. Într-adevăr, în carte apar numeroase „voci”, care prezintă același eveniment din multiple perspective: urmăritorii (agenții Securității, ofițeri, sau simpli șoferi), Anton Golopenția (în scrisori către familie sau fragmente din ancheta Securității, extrase din volumul *Ultima carte*), soția sa (în scrisori adresate fiicei ei, sau în înregistrările telefonice ale Securității) și, nu în ultimul rând, Sanda Golopenția (vocea care rememorează aspecte ale copilăriei, declanșate de documentele citite de aceasta în arhiva Securității). Volumul este construit, de fapt, în jurul dosarelor de filaj ale Securității, rezultate din urmărirea, timp de 129 de zile (în două intervale, din 1948 și 1949-1950), a lui Anton Golopenția, tatăl autoarei, reputat sociolog, membru și coordonator al echipelor Gusti, funcționar și apoi director al Institutului Central de Statistică, un specialist în geopolitică, un om integru, cu vederi de centru-stânga, un savant cu un simț al responsabilității ieșit din comun[16]. Anton Golopenția e în cele din urmă arestat, în 16 ianuarie 1950, și moare în închisoare, un an și jumătate mai târziu, la numai 42 de ani[17].

Pornind de la notele de supraveghere si informare ale agenților Securității, pe care le editează şi le citeşte, astfel declanșându-se rememorarea unei copilării inocente, naive, pline de mirosuri familiare, de chipuri dragi, în centru având imaginea tatălui, autoarea îşi aminteşte detalii ale vieţii de zi cu zi, pe care le credea uitate și pe care le redă cu un mare talent scriitoricesc. Smaranda Vultur vorbește despre „locuri, oameni, întâlniri, gesturile şi vorbele părinţilor, ritualuri casnice sau sărbătoreşti, chipurile colegelor de clasă, ale prietenelor, ocupaţiile zilnice, locurile de joacă, lecţiile de franceză, lecturile şi filmele copilăriei, fratele, mama, bunica, chipuri văzute în treacăt, altele care revin în ani”[18], toate închipuind „un Bucureşti postbelic (a cărui hartă e trasată de drumurile cotidiene ale celui urmărit), cu repere încă stabile, dar surpate încet, încet, de vremi. Biserica şi piaţa Elefterie, strada dr. Lister, traseul tramvaielor din imediata apropiere, cheiurile Dâmboviţei, Cişmigiul, Calea Victoriei, Calea Plevnei, dar şi locurile mai îndepărtate de locuinţa familiei Golopenţia - lacul Florească, Tei, Fundeni, Herăstrău - sunt actori în această naraţiune pe care o citeşti pe nerăsuflate, ca pe un roman poliţist, în care lucrurile se finalizează însă, tragic”[19].

În romanul lui Radu Pavel Gheo, copilăria din ultimele decenii comuniste este ficționalizată, idealizată, mai ales în descrierea universului idilic al satului bunicilor, un sat inventat - Teicova - dar în jurul căruia se regăsesc reperele geografice, sociale, istorice ale Banatului acelor vremuri: „Cum Marius și Paulică locuiau în Oravița, iar Cristina și Leopold în Timișoara, se întâlneau cu toții doar rareori, în unele duminici sau - mai des și mai mult - în vacanțe, atunci când părinții îi aduceau să stea în sat, la bunici. Satul se numea (se numește încă) Teicova, iar nedeia, adică hramul bisericii, pica pentru teicoveni în zilele de Paște, zile când se adunau acolo toți cei mutați la oraș, iar micul cătun de graniță își tripla temporar populația.”[20]. Radu Pavel Gheo introduce cititorul într-un univers în care acesta se regăsește, mai ales dacă face parte din generația celor care și-au petrecut vacanțele copilăriei comuniste în zona rurală - și nu numai - a Banatului, oferind numeroase detalii, repere geografice, culturale, muzica ascultată atunci (mai ales cea străină, descoperită în topurile muzicale ale

[15] Smaranda Vultur, Cronica unei "arestări anunțate". Recenzia cărții *Viața noastră cea de toate zilele*, de Sanda Golopenția”, din Revista 22, 2010, https://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/inceputul_comunismului/cronica_unei__quote_arestari_anuntate_quote__dot__recenzia__cartii__quote_viata_noastra_cea_de_toate_zilele_quote__de_sanda_golopentia/2040/, accesat în 23.11.2024.
[16] Ibidem.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem.
[20] Radu Pavel Gheo, op. cit., p. 112.

posturilor de radio sârbești), televiziunile sârbești, îmbrăcămintea, jocurile copilăriei (cum ar fi „Omul Negru", care însă, aici, dobândește o valoare simbolică negativă, anunțând, parcă, tragedia personajelor, răul care va veni și moartea). Criticul Daniel Cristea Enache face o referire la universalitatea copilăriei descrise în roman: „ *Noapte buna, copii!,* în timp ce spunea adio unei vârste, mi-o reamintea: și încă atât de intens încât, deși lumea romanului e una preponderent bănățenească, recunoșteam Militarii și Bucureștii copilăriei la tot pasul."[21].

Însă, pe lângă copilăria universală a copilului comunist, apare în romanul lui Gheo și o copilărie-adolescență gravă, dură, traumatică. Alexandru Călinescu, președintele juriului Premiilor Literare "Ziarul de Iași", susținea, la decernarea pentru romanul lui Gheo, în anul 2011, a Premiului Național de Proză "Ziarul de Iași", că „este romanul unei generații căreia îi aparține și autorul, o generație care a trecut peste mari traume și schimbări și care s-a trezit dupa '89 într-o altă lume. Un roman în care găsim situații șocante, care izbesc cititorul. Autorul are o capacitate deosebită de a prezenta lucruri care țin de zonele tulburi ale individului"[22]. În același ton, accentuând nota gravă, profundă, uneori tulburătoare a romanului, la dezbaterea „Drumul de la publicistică la literatură și înapoi", susținută de Radu Pavel Gheo la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în 17 noiembrie 2010, criticul literar Emanuela Ilie afirma că „romanul are capacitatea rară de a-l transforma până și pe cel mai sceptic cititor într-un cititor simpatetic", adăugând că „substanța romanului este tristă, gravă, pe alocuri chiar sumbră."[23]. Cei doi critici accentuează, astfel, latura sumbră a romanului, declanșată de evenimentul traumatic prin care trec personajele, care rupe brusc inocența copilăriei, trecând personajele, de la o zi la alta, într-o lume cinică, meschină, a unei maturități silite.

La aceeași dezbatere, autorul însuși răspunde la întrebarea „Ce se întâmplă când copiii merg la culcare?" printr-o afirmație care lasă deschisă posibilitatea tratării romanului prin prisma traumei care schimbă definitiv destinul personajelor: „Cred că atunci se poate întâmpla orice. Se pot întâmpla lucruri minunate sau lucruri groaznice. E lumea lor, a copiilor, nu ne mai putem amesteca orice s-ar întâmpla, dar se poate întâmpla orice. Adulții nici nu își dau seama, oricum nu văd; noaptea copiilor li se poate întâmpla orice, bine sau rău."[24]. Afirmația autorului poate fi interpretată și ca o posibilă explicație a titlului, care, deși pleacă de la titlul unei celebre emisiuni radio pentru copii, din perioada comunistă, are o conotație negativă, avertizând, cumva, asupra destinului întunecat al personajelor, odată cu ieșirea din copilărie.

Experiențialitatea autorului reprezintă punctul de pornire în orice interpretare a copilăriei din cartea Sandei Golopenția, o copilărie văzută prin ochii unei fetițe de nouă-zece ani, însă filtrată prin amintirile adultului Sanda Golopenția, care își amintește frânturi uitate din trecut, rememorate și declanșate, ca de o madelenă otrăvită, de notele informative și de supraveghere găsite în arhivele Securității. Pornind de la o notă de supraveghere din data de 16 aprilie 1948, „după 10 minute pleacă de aci pe jos și merge citind o carte ce o avea la el la plecarea de acasă"[25], autoarea rememorează și povestește cu duioșie despre obiceiul tatălui ei de a citi în timp ce merge, iar acest lucru declanșează în mintea ei și alte amintiri, legate de ce făceau ei doi, împreună: „Când mergeam împreună pe jos la școală, distracțiile, pe care tata le născocea, nu lipseau. Erau anii în care mâncam mămăligă dimineața, la prânz și seara. […] O duceam la castori și căprioare, în Cișmigiu, nu departe de ieșirea spre Conservator. […]

[21] Daniel Cristea-Enache, „Timpuri noi - O generație (I)", în „Suplimentul de Cultură", Nr. 441, 19-05-2014, www.suplimentuldecultura.ro/numar/441/, accesat în 23.11.2024.
[22] George Onofrei, op. cit.
[23] George Costita, „Ce se întâmplă când copiii merg la culcare...", în „Suplimentul de Cultură", Nr. 291, 20-11-2010, www.suplimentuldecultura.ro/numar/291/, accesat în 24.11.2024.
[24] Ibidem.
[25] Sanda Golopenția, op. cit., p. 37.

Întindeam palma cu mămăligă rece, botul lor o prelua delicat, tata privea."[26]. Se poate simți, din toate aceste amintiri, legătura afectivă puternică dintre cei doi, tată și fiică, puternicul impact pe care tatăl l-a avut asupra fiicei lui, prin tot ceea ce îi spunea, îi arăta, prin plimbările împreună, în care o învăța diverse lucruri despre natură, despre animale, etc. Întregul univers al copilăriei autoarei se învârte în jurul figurii tatălui. Tocmai de aceea, momentul pierderii lui reprezintă o traumă cumplită, care îi zgâlțâie din temelii lumea, o forțează să devină matură înainte de vreme, o traumă peste care se luptă să treacă întreaga ei viață.

Dincolo de figura tatălui, descrisă cu melancolie și dragoste, Sanda Golopenția reconstruiește, prin comentariile ei la notele de supraveghere și de informare, un întreg univers al copilăriei din primii ani ai comunismului, într-un București care încă se reface după ororile războiului și în care schimbările sociale aduc multă neliniște și spaimă în rândurile adulților. Însă pentru copilul Sanda Golopenția, lucrurile erau mult mai simple. Ele se învârteau în jurul sentimentelor de dragoste nutrite pentru familia ei, în jurul obiectelor dragi, al oamenilor cunoscuți, al locurilor familiare: „Aleile parcului dintre ANEF și Facultatea de Drept erau acoperite cu pietriș multicolor în nuanțe delicate, care scrâșnea sub picior și îngreuna pășitul. […] Eu alergam, prin iarbă după flori, prin tufărișuri, să rup ramuri de gutui japonez sau să găsesc crengi pe care înfloriseră melci în zilele de după ploaie"[27]; „Aveam o prietenă pe Lister, puțin după cizmăria de la nr. 12, la care mergeam să mă dau în leagăn"[28]; „Ca și mine, Dănuț merge la școală la Sf. Elefterie. […] Curtea școlii e mare, nu rezistă în ea decât câteva tufe de liliac prăfuit […] La colțul străzii poposește un vânzător de acadele."[29].

Peste tot, apare figura tatălui, care devine un erou în ochii copilului, reușind să se descurce în acele timpuri atât de grele: „Geniul procurării celor necesare tata îl dezvoltase treptat până la săvârșirea de mici miracole. În anii aceia de lipsuri, o plimbare la lacuri îl făcea să revină cu pește și raci, una la pădure cu ghiocei răsădiți în blide minuscule. […] Când nu era vreme de cumpărături importante, tata reușea să descopere, în 10-15 minute, ceva bun de adus acasă: halva, castane, lămâi."[30]. Tatăl - centrul universului copilului - este punctul de sprijin, mai presus decât oricine altcineva: „Plimbările la pădure, cu tata le-am făcut și cu nimeni altul"[31].

Experiența copilăriei nu poate fi redată fără amintirea unor momente importante petrecute cu toată familia, cum ar fi Paștele, descris în „Penultimul Pași împreună", într-o notă de melancolie care, parcă, prevestește tragedia viitoare: „Vor fi fost, ca de obicei, cozonaci și ouă vopsite. […] Cum a fost penultimul nostru Paște împreună? Ne-am plimbat, aflu, cu tata de pe la 11 dimineața până pe la 1 și jumătate. Am zăbovit în Grădina Botanică. Locul nostru preferat era o zonă mai sălbatică a grădinii […] Am prânzit apoi cu toții. Tata a ieșit la un moment dat în balconul nostru îngust și lung […] Statul pe balcon va fi fost un mod de a se sustrage pentru un răstimp zgomotului pe care îl făceam noi copiii. […] Sau, cine știe, se uita la filatori, care se uitau la el."[32]. Se remarcă faptul că unele amintiri îi sunt declanșate nu doar de dosarele Securității, ci și de povestirile unor membri ai familiei („aflu"), care păstrează în altă manieră unele amintiri care, pentru autoare, s-au pierdut în timp.

[26] Ibidem, p. 38.
[27] Ibidem, p. 58.
[28] Ibidem, p. 103.
[29] Ibidem, p. 104.
[30] Ibidem, p. 41
[31] Ibidem, p. 44.
[32] Ibidem, p. 56-57.

Smaranda Vultur vorbește, în „Viaţă cotidiană şi supraveghere în anii 1970-1980. Dosarele de urmărire individuală ca resursă memorială", despre repertoriul variat al emoţiilor care îl încearcă pe cel care şi-a văzut dosarul de la Securitate – corecţiile pe care trebuie să le aducă propriului trecut, raţionalizările pe care le face uneori, transformându-se el însuşi în detectiv pentru a da faptelor o oarecare coerenţă – pune în mişcare un eşafodaj de argumente care ne familiarizează trepat cu grila de valori cu care operează cel în cauză, dar şi cu felul cum societatea în care a trăit l-a modelat[33]. Astfel se poate explica puternica încărcătură emoțională și tensiunea care traversează paginile volumului Sandei Golopenția. Cartea a fost scrisă în urma citirii dosarelor de urmărire ale tatălui ei, iar tot ceea ce a citit în aceste dosare i-a dezvăluit nu doar o lume uitată a copilăriei, ci și trauma prin care a trecut în acei ani, prin pierderea inexplicabilă a tatălui, în urma unor evenimente pe care abia acum a reușit să le înțeleagă.

Tot Smaranda Vultur, în același studiu, susține că „o breşă în acest sistem alienant este creată uneori chiar de notele unor informatori, care conţin relatări extrem de concrete despre viaţa celui urmărit: ne permit să reconstituim ocupaţiile sale zilnice, cu micile şi marile ei evenimente"[34]. Acest lucru i-a permis Sandei Golopenția să rememoreze o întreagă lume a copilăriei pierdute, în Bucureștiul anilor 1948-1950, creându-se astfel un traseu ciudat al memoriei, de la notele oficiale ale agenților Securității, adică de la fapte istorice, la descrierile încărcate de memorie afectivă, de sentimente puternice, ale autoarei - care nu poate fi decât subiectivă - prin redeșteptarea propriilor amintiri, îngropate până atunci în uitare, ale unei copilării inocente, în care figura tatălui face ca totul să fie plin de culoare.

Alte figuri importante pentru copilul Sanda Golopenția, deși descrise mai puțin în carte, sunt mama și bunica, cele două figuri feminine care vor rămâne în viața ei și după dispariția tatălui. Ceea ce declanșează amintirea este o notă de supraveghere a lui Anton Golopenția, din data de 3 mai 1948: „La ora 11,45 vine la el soția lui împreună cu o individă de statură mică, părul alb, etate 60-65 ani, cu ochelari, îmbrăcată în negru și împreună stau de vorbă 10 minute, după care se despart."[35]. Limbajul sec, neutru, cu conotația negativă pe care i-o dă veșnica bănuială a urmăritorilor că persoanele cu care Anton Golopenția intră în contact sunt suspecte, este transformat de Sanda Golopenția într-o confesiune încărcată emoțional, în care își descrie mama și bunica pe un ton melancolic, din care reies sentimente puternice de dragoste, dar și de tristețe: „Doamna în negru cu ochelari era bunica. […] Gătea, spăla, ne tricota pulovere din altele, vechi, ale tatei, pe care le deșira la infinit, înnodând pe tăcute fir de fir ore la rând. […] De sărbători, bunica mă lua și mergeam la catedrala Sfântul Iosif la slujbă. Povestea uneori, cu haz, despre cum veniseră hoții și le furaseră puținul pe care îl aveau, ea și copiii, la Timișoara. […] Bunica putea face de mâncare pentru noi toți din nimic. […] Când ne făcea clătite, fratele meu și cu mine le înghițeam neînduplecat, pe măsură ce ea le așeza pe farfurie; farfuria rămânea mereu goală și bunica se necăjea copilărește."[36]. Bunica pare desprinsă dintr-o altă lume, lumea Banatului de odinioară, a comunității germane care își respecta cu sfințenie tradițiile, valorile, sărbătorile. Este o figură blândă, reconfortantă în ochii copiilor, cea care le face bunătăți și le spune povești de odinioară, din timpuri ieșite în afara istoriei, devenite magice, dintr-un Banat de pe alt tărâm.

Mama, deși un pilon puternic al copilăriei autoarei, este descrisă destul de puțin în carte, accentul căzând pe figura tatălui, iar, în descrierile Sandei Golopenția, mama apare

[33] Smaranda Vultur, „Viaţă cotidiană şi supraveghere în anii 1970-1980. Dosarele de urmărire individuală ca resursă memorială", în *Represiune și control social în România comunistă*, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Volumele V-VI, 2010-2011, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 354.
[34] Ibidem, p. 359.
[35] Sanda Golopenția, op. cit., p. 57.
[36] Ibidem, p. 59-61.

înconjurată de o permanentă aură de tristețe, ca și cum ducea pe umeri toată povara lumii. Copiii se simt apropiați de bunică, cea care le oferea lucrurile concrete, materiale, de care aveau nevoie și care îi purta într-o lume ireală, dar plină de magie, prin poveștile sale, însă mama reprezintă farul care le luminează drumul spre cunoaștere: „Când nu știam ceva o întrebam pe mama. Ea era pe atunci și a rămas enciclopedia noastră bucuroasă."[37]. Mama este cea care pleca dimineața la școală, iar la întoarcere făcea lecțiile cu ei, le urmărea progresul școlar, îi certa, dacă era nevoie, dar este și cea care le deschide ochii asupra lumii vrăjite a cărților: „În primele două clase, mama mă urmărise atent, cu ochi cărora nu le scăpa niciodată nimic: se uita la lecțiile pe care le scrisesem, îmi cerea să le transcriu când nu eram mulțumită, îmi arăta cum să desenez tuberculi sau fluturi. […] În anii aceia fără radio și televizor, mama a fost însă, mai cu seamă, vocea de fond care ne chema în larg, spre cărți, citindu-ne cum numai ea știa să o facă. […] Am adormit de multe ori ascultând, citite de ea, basmele lui Ispirescu sau pe cele ale fraților Grimm, pe care le știam, la un moment dat, pe dinafară."[38]. Figura mamei devine astfel, alături de cea a tatălui, centrul universului copilului Sanda Golopenția.

În romanul *Noapte bună, copii!*, Radu Pavel Gheo construiește o lume idilică a satului bănățean de graniță, în care universul copilăriei ideale, inocente, plină de bucurie, joacă, puritate, transcede granițele timpului și spațiului, situându-se într-o universalitate pe care doar ficțiunea o poate construi. Ceea ce reprezintă satul pentru cei trei copii, Marius, Paulică și Cristina, iar mai apoi, Leo, este descris cu exactitate de autor, ca și cum, tot ceea ce simte acesta față de satul copilăriei sale sau față de proiecția unui sat imaginar, ideal, al copilăriei, poate fi rezumat la sentimentele și gândurile celor trei personaje: „Dacă i-ai fi întrebat pe Paulică, Marius ori Cristina despre Teicova, ți-ar fi spus simplu că e satul bunicilor, locul unde copilăriseră și unde își făceau de-acum o parte din vacanțe. Iar dacă insistai și voiai să afli mai multe, și vreunul dintre ei - sau alții asemenea lor - s-ar fi decis să dea drumul șuvoiului cu amintiri de acolo, atunci ai fi aflat că Teicova e satul cel mai frumos din lume"[39]. Teicova devine astfel prototipul satului copilăriei ideale, care „avea de toate", avea o frumusețe aparte, „livezi cu meri și pruni", spații întinse în care copiii puteau fi copii: „curți și străzi pe care să te joci, dealuri pe care să hălăduiești și unde să-ți faci adăposturi, cireși din care să furi cireșe, grădini în care să cauți porumb crud, pe care apoi să-l prăjești, un râu în care să te scalzi, locuri părăsite în care să te joci, soare, mult soare, și aproape nicio grijă"[40]. Este un univers al copilăriei magice, idilice, universale, pe care îl putem regăsi în „Amintirile" lui Creangă, dar și în amintirile noastre.

În Teicova, satul de graniță, de lângă Oravița, copiii se simt protejați, într-o lume a lor, în care figurile calde ale bunicilor devin stâlpii lor protectori. În capitolul „Paul, 1983", satul Teicova prinde viață, iar bunica reprezintă singura legătură reală cu lumea adulților. Exprimându-se în dulcele grai bănățean, care te duce cu gândul la timpuri imemoriale, bunica este descrisă de autor cu căldură și melancolie, devenind acea bunică ideală pe care orice copil și-ar dori să o aibe: „femeia aceea micuță și sfrijită, de vreo șaizeci de ani, îmbrăcată cu o sumnă și o bluză ce fuseseră odinioară negre, dar acum, după ani de purtat, deveniseră de un cenușiu spălăcit. Bunica avea pe cap și un batic de aceeași culoare, fără de care Paulică nu-și amintea s-o fi văzut decât înainte de culcare, batic identic cu cele pe care le purtau, chiar și în toiul vipiei de vară, toate bătrânele din sat."[41]. Bunica, alături de toate bătrânele satului, face parte dintr-o lume desprinsă parcă din poveștile copilăriei, o lume în care orice cititor care a avut bunici la țară se poate regăsi. „Buni" și „taicu" devin, pentru Paulică,

[37] Ibidem, p. 64.
[38] Ibidem, p.63.
[39] Radu Pavel Gheo, op. cit., p. 214-215.
[40] Ibidem, p. 215.
[41] Ibidem, p. 202.

părinții de vacanță, simboluri ale acelui loc al copilăriei în care se întoarce de fiecare dată, la fel ca și prietenii săi, pentru a trăi aventurile vacanțelor: „astfel cei trei crescuseră toți în casele și brațele bunicilor”[42].

Este descrisă cu mare acuratețe, în acest capitol, scena în care cei trei prieteni, Paulică, Marius și Cristina, se întâlnesc, ca în fiecare duminică, pentru a asculta la vechiul radio Electronica cu lămpi (pe care îl porecliseră „Grăsunul”), emisiunea „Top 20 internațional” a postului de radio iugoslav, Sudio B. „Taicu”, bunicul lui Paulică, avea o încăpere lângă casă, în care ținea din când în când (când îi permiteau autoritățile comuniste) un birt, pe care femeile din Teicova îl denumiseră „Casa beților”. În acea cameră răcoroasă se întâlneau cei trei prieteni, nu doar pentru a asculta muzică, ci și pentru a povesti sau a se juca. Contactul cu civilizația occidentală este făcut prin intermediul muzicii, iar restul reprezintă imaginația celor trei, care construiesc o întreagă lume în spatele fiecărei piese muzicale. „Occidentul” devine, pentru ei, o lume imaginară, magică, o lume plină de secrete, în care își proiectează toate visele și imaginile create de imaginația lor debordantă.

Însă, atracția acelui univers imaginar, mai bun, mai interesant, mai altfel decât cel în care trăiau copiii, este de fapt și punctul de pornire al aventurii care va duce la evenimentul traumatic ce le va schimba destinele pentru totdeauna. Dorința de a evada în acel Occident pe care doar îl palpau, căruia îi ascultau muzica și îi admirau „diferitul”, îi face să încerce să ajungă acolo cu orice preț, riscându-și chiar viața, pentu că acest Occident devine un simbol al Libertății. Scena în care încearcă să fugă peste granță și sunt prinși de grăniceri este descrisă, într-o cu totul altă tonalitate, cinică și sumbră, ca și cum o cameră de filmat creează o scenă dură dintr-un film, în capitolul „Marius, 1986”. Este intersantă asocierea permanentă a lui Marius, direct participant la încercarea de evadare, cu evenimentul traumatic în sine, în timp ce Paul, care nu a fost cu ei, este mereu asociat, în ceea ce privește anii copilăriei și adolescenței, cu acea lume idilică, frumoasă, cu o zonă a copilăriei autentice.

În concluzie, în ambele cărți copilăria apare în două ipostaze, cea a copilăriei ideale și ce a copilăriei străbătută de o traumă, ambele filtrate prin experiențialitatea autorului. Sanda Golopența rememorează o copilărie a Bucureștiului anilor 50', la începuturile comunismului românesc, o lume sumbră, plină de lipsuri, dar pe care prezența părinților o luminează, o transformă, oferind copilului momente de încântare și de bucurie, în care cititorul din orice epocă se regăsește, deci o copilărie dusă spre universalitate. În același timp, trauma datorată dispariției bruște și inexplicabile a tatălui, face ca rememorarea să aibă un permanent substrat de tristețe, o resemnare plină de amărăciune, în care se simte faptul că autoarea nu a uitat și nu a iertat crima lipsită de sens pe care comunismul a făcut-o familiei sale. Însă, prin chiar rememorarea acelor evenimente traumatice, autoarea începe deja procesul de vindecare, de exorcizare a traumei, încercând să o depășească și să aducă la lumină, din trecut, figura tatălui ei și a anilor fericiți, petrecuți împreună. Deși se bazează pe fapte istorice, pe documente reale, pe înregistrări telefonice sau scrisori, din perspectiva comentariilor autoarei, cartea trece înspre granița ficționalului, fiind o mărturie plină de sensibilitate a autoarei, în care aceasta descrie, cu un adevărat talent scriitoricesc, lumea Bucureștiului acelor timpuri, prin ochii unui copil. Din această perspectivă, copilăria pare și aici că transcede limitele spațiului și timpului istoric, tinzând înspre universalitate, iar descrierea ei devine un factor eliberator pentru autoare, din perspectiva traumei.

Pe de altă parte, în lumea ficțională a romanului lui Radu Pavel Gheo, întâlnim descrieri concrete ale universului comunist din anii 80', în zona de graniță a Banatului, legăturile cu Occidentul realizate prin intermediul Iugoslaviei, ca și cum autorul dorește să realizeze o hartă autentică a atmosferei reale a acelor timpuri și locuri, iar pe acest fundal, satul Teica, singurul care nu există în realitate, devine un simbol universal al copilăriei

[42] Ibidem, p. 216.

fericite. Nici măcar evenimentul traumatic nu reușește să facă personajele să-și schimbe percepția asupra satului copilăriei, locul în care, ca și adulți, își doresc să se reîntoarcă, o reîntoarcere simbolică, de fapt, prin care încearcă să regăsească inocența și bucuria unei copilării demult pierdute. Copilăria descrisă de Radu Pavel Gheo transcede trauma, la fel cum transcede spațiul real și timpul istoric, situându-ne undeva, într-o copilărie ideală, ficțională, dar atât de realist descrisă de autor prin ochii personajelor-copil, încât ne regăsim în ea, ca cititori, ca și când ne-am afunda în propria noastră copilărie, trăită, la un moment dat, undeva.

BIBLIOGRAPHY

Alexandrescu, Liliana, „Pe urmele tatălui - Recenzia cărții *Viața noastră cea de toate zilele*, de Sanda Golopenția", în Memoria.ro – „Mărturii", 2010, https://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/inceputul_comunismului/pe_urmele_tatalui__recenzia_cartii__quote_viata_noastra_cea_de_toate_zilele_quote__de_sanda_golopentia/2068/.

Costita, George, „Ce se întâmplă când copiii merg la culcare...", în „Suplimentul de Cultură", Nr. 291, 20-11-2010, www.suplimentuldecultura.ro.

Cristea-Enache, Daniel, „Timpuri noi - O generatie (I)", în „Suplimentul de Cultură", Nr. 441, 19-05-2014, www.suplimentuldecultura.ro.

Golopenţia, Sanda, *Viaţa noastră cea de toate zilele*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2009.

Gheo, Radu Pavel, *Noapte bună, copii!*, Iași, Editura Polirom, 2017.

Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, Iași, Editura Institutul European, 2007.

Onofrei, George, „Interviu cu Radu Pavel Gheo, laureat al Premiului Național de Proză «Ziarul de Iași»: "Sunt un om cu frica de lege destul de bine implantată", în „Suplimentul de Cultură", Nr. 316, 28-05-2011, www.suplimentuldecultura.ro.

Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

Vultur, Smaranda, „Cronica unei «arestări anunțate». Recenzia cărții *Viața noastră cea de toate zilele*, de Sanda Golopenția", din „Revista 22", 2010, https://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/inceputul_comunismului/cronica_unei__quote_arestari_anuntate_quote__dot__recenzia__cartii__quote_viata_noastra_cea_de_toate_zilele_quote__de_sanda_golopentia/2040/.

Vultur, Smaranda, „Viaţă cotidiană şi supraveghere în anii 1970‑1980. Dosarele de urmărire individuală ca resursă memorială", în *Represiune și control social în România comunistă*, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Volumele V‑VI, 2010‑2011, Iași, Editura Polirom, 2011.